

dr hab. prof. AP Daniel Kalinowski
Instytut Polonistyki
Akademia Pomorska w Słupsku

Słupsk, 04.04.2018 r.

Recenzja pracy doktorskiej
Magdaleny Haliny Rusek-Karskiej
Rytualne źródła tańca na terenie Mezoameryki

Wstęp

Badania nad tańcem jako zjawiskiem kulturowym nie należą w Polsce do popularnych czy też ugruntowanych tradycją aktywności naukowych. Istniejące opracowania typu: Irena Turska, *Taniec w Polsce. 1945-1960* (1962), Roderyk Lange, *O istocie tańca i jego przejawach w kulturze* (2009), Anna Królicza, *Sztuka do odkrycia* (2011), Marek Zadłużny, *Taniec. Świat doświadczeń choreografów* (2016) dotyczą opisu niektórych tylko fenomenów tańca. Jeśli zaś dotykamy przestrzeni badawczych związanych z rytualnymi źródłami tańca to wступujemy w dziedzinę eksploracji bardziej okazjonalnych. Mamy co prawda w tym względzie prace poświęcone teatrom (i zawartych w nich aspektom tańca) Jerzego Grotowskiego, Petera Brooka, Eugenia Barby, o których pisali choćby Zbigniew Osiński, Leszek Kolankiewicz lub Grzegorz Ziółkowski. Jednakże w polskiej tradycji badawczej, w szerszym wymiarze akademicko uprawianej antropologii komparatystycznej, teatrowi rytualnemu poświęcono już mniej wypowiedzi, które wyszły spod ręki np. Jolanty Kowalskiej *Taniec drzewa życia* (1991), *Koło bogów* (1995), Wiesny Mond-Kozłowskiej, *W istocie rytmu* (2011) oraz Włodzimierza Szturca *Rytualne źródła teatru* (2013); *Dotkliwe przestrzenie* (2016), czy *Genetyka widowiska* (2017). Oczywiście mamy jeszcze polskie tłumaczenia ujęć anglojęzycznych lub pochodzących z jeszcze innych języków, co pozwala rodzimemu czytelnikowi choćby na podstawowym poziomie zapoznać się z tańcem różnych kultur, czasów i odmian formalnych.

Wielkim wyzwaniem badawczym jest dla polskiej tradycji badań namysł nad teatrem pozaeuropejskiego kręgu kulturowego, odległym za przyczyną języka, czy też kultury. To właśnie w takim aspekcie najbardziej widać jak ambitną pracę

narzuciła sobie p. Magdalena Rusek-Karska, która sięgnęła do kultur mezoamerykańskich i podjęła się opisu tańca Majów i Azteków, dzisiaj form już wymarłych lub istniejących w reliktach lub rekonstrukcjach kulturowych mieszaniny muzyki, magii i obyczaju. Pracę badawczą i charakterystykę akademicką Autorki dysertacji przyjmuje się z tym większą sympatią, kiedy ma się świadomość, że jest ona przedstawicielką młodej generacji kulturoznawców, antropologów i teatrologów, jakim patronuje Włodzimierz Szturc, jeden z najbardziej rozpoznawalnych profesorów Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Praca p. Magdaleny Rusek-Kurskiej nie jest przykładem analizy gabinetowej. Opisując tańce o charakterze rytualnym, odgrywanym na terenie dzisiejszego Meksyku i Gwatemali, przywołuje ich prekolumbijskie konteksty nie tylko na podstawie istniejącego stanu badań, ale także dzięki własnym doświadczeniom, badaniom terenowym oraz wywiadom. Jest to szczególnie ważna cecha przy opisie tak ulotnego zjawiska jak taniec, nie poddającego się przecież słownemu opisowi, graficznemu przedstawieniu a nawet filmowej dokumentacji. Decyzja metodologiczna p. Rusek-Karskiej spotkała się zresztą ze zrozumieniem u decydentów polskich projektów naukowych. Stąd więc trzeba podkreślić, że materiał składający się na jej pracę doktorską pozyskany został dzięki wsparciu finansowemu polskiego Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego (0062/DIA/2012) oraz Narodowego Centrum Nauki (2013/11/HS3/04861).

Struktura pracy

Dysertacja p. mgr Magdaleny Rusek-Karskiej podzielona została na pięć głównych rozdziałów, które z kolei rozczłonkowano na dalsze, pomniejszych podrozdziały. Praca zawiera również partie *Wstępu* (s. 5-9), *Zakończenia* (s. 247-256), *Bibliografię* (s. 257-267) oraz *Spis ilustracji* (s. 268-272).

Pierwszy rozdział treści merytorycznych pracy zatytułowany *Metodologia pracy* (s. 10-27) dotyczy opisu problematyki terminologicznej związanej z hasłem „rytuał” oraz „antropologia tańca”. Drugi rozdział związany jest bezpośrednio z głównym celem pracy, a zatem przedstawia się tutaj archeologię tańca, dokonując

przeglądu stanowisk archeologicznych pod kątem zawartych w nich obrazów tańca (s. 28-101). W trzecim rozdziale dysertacji p. Rusek-Karskiej prekolumbijskie tańce opisane zostały za pomocą dyskursu etnologicznego, który oddziela chronologicznie oraz kulturowo tradycję Majów, Azteków oraz współczesne już praktyki tańców synkretycznych (s. 102-198). W czwartym rozdziale przywołuje się z kolei różne aspekty znaczeniowe i widowiskowe form zawartych w reliktowych formach literackich istniejących w opisach *Rabinal Achi* oraz *Popol Vuh* (s. 198-211). Wreszcie piąty rozdział pracy doktorskiej jest związany z kwestią konektywizmu kulturowego obserwowanego w dzisiejszych społecznościach mezoamerykańskich (s. 212-246).

Wszystkie owe części pracy zostały skomponowane przez p. Rusek-Karską z dobrym wyczuciem, a także z odpowiednio wyważoną liczbą cytatów wobec partii opisowych. Sensownie wygląda również aparat przypisowy pracy, który nie jest zdawkowy, lecz jednocześnie nie nadmiernie przeładowany. Patrząc całościowo na strukturę pracy, można wszakże wyrazić niedosyt zbyt pobieżnie potraktowanym rozdziałem o etnoscenice, który mógł zawierać w sobie tak szersze ujęcie teoretyczne jak i rzetelniejszy opis źródeł, w których zawarte są opisy archaicznych tańców.

Bardzo dobrym zabiegiem kompozycyjno-materiałowym w strukturze pracy było umieszczenie tak wielu ilustracji (144 rycin), które nie tylko w oczywisty sposób służą lepszemu opisowi zagadnienia, ale także świadczą, że Autorka próbowała samodzielnie dokonywać analiz i studiów, nie będąc skazana na dostępne wśród opracowań lub internecie materiały ikonograficzne.

Treści merytoryczne

Pierwszy rozdział pracy p. mgr Magdaleny Rusek-Karskiej dotyczy kwestii terminologiczno-metodologicznych, co jest jak najbardziej zasadnym rozwiązaniem, kiedy treścią staje się tak wielowymiarowa rzeczywistość tańca. Autorka wychodząc od ustaleń Jana Assmana zawartych w jego inspiratorskiej książce *Pamięć kulturowa. Pismo, zapamiętywanie i polityczna tożsamość w cywilizacjach starożytnych* (pol. wyd. 2008) konstatuje, że właśnie taniec może być społeczną ramą spajającą, dającą poczucie wspólnoty, pamięci i możliwością kształtowania tożsamości zbiorowej i

sposobem budowania ciągłości kulturowej (s. 13). W swojej intuicji Autorka posiłkuje się także artykułem Jerzego Jestala, który choć nie zajmuje się bezpośrednio sferą teatru czy widowiska, opracował koncepcję opisu rytuału postrzeganego w wymiarze socjologicznym (s. 13-15). Mimo sięgnięcia do różnych dyscyplin naukowych, nietożsamy z dominującym podejściem wśród omówień choreokulturowych dyskursem, Rusek-Karska logicznie wysuwa dla swoich badań przekonanie, iż:

Powtarzalność mitycznych postępowań, stwarzająca wzorzec rytuału, jest domeną tańca. Taniec jest bowiem przemienioną formą dawnego rytuału spajającą archaiczną przeszłość z teraźniejszością (s. 19).

Drugi rozdział recenzowanej tu dysertacji dotyczy archeologii tańca. Najpierw przedstawia się w pracy historię społeczno-polityczną Majów z podziałem chronologicznym na podokresy ich cywilizacji, potem dokonuje przeglądu najważniejszych wydarzeń kulturowych, jakie tworzyli (wynalezienie pisma, architektura) i wreszcie wywołuje najstarsze przedstawienia ikonograficzne majańskiego tańca. To bardzo ciekawa część pracy p. Rusek-Karskiej, mająca zasadniczy walor materiałowy, opisowy i interpretacyjny. Autorka przywołuje w tym miejscu ikonograficzne materiały ze schodów glificznych w Dos Pilas, z nadproży zachowanych na stanowisku archeologicznym w Yaxchilan, z obiektów odkrytych w ośrodku kultury mezoamerykańskiej w ośrodku Site R i wreszcie z murali odkrytych w Bonampak. Osobno badaczka omawia formy graficzne występujące na archaicznej ceramice a dotyczące tańca w przedstawieniach majańskiego boga kukurydzy. Specyfika owych wyobrażeń powoduje, że można było tutaj dokonać opisu stylistycznych, stąd też Autorka wyodrębniła styl tancerza z Tikal (s. 90-95), styl Holmul (s. 96) oraz styl ik' (s. 97-101). W całym owym rozdziale pracy p. Rusek-Karska dała się poznać w sumiennych i dokładnych charakterystykach materiałów archeologicznych, opisując elementy stroju, rekwizyty, czy symbolikę źródeł majańskich związanych z tańcem. Stan zachowanych artefaktów nie ułatwiał Autorce pracy i stąd chyba bierze się decyzja, aby przedrukowywać we własnej dysertacji zdjęcia obiektów wykonane przez

wcześniejszych badaczy (J. Kerr, M. Looper, J. Montgomery, N. Grube, L. Schele, M. G. Robertson) zawarte w ich opracowaniach lub internecie (*Corpus of Maya Hieroglyphic Inscriptions*). Nie wydaje się to najszcześniejszym rozwiązaniem, gdyż z kilku innych zdjęć wynika, że Autorka samodzielnie dokonywała badań terenowych i mogła przecież zamieścić własne fotografie z odwiedzanych i opisywanych stanowisk archeologicznych. Szkoda, że poza zdjęciami murali z Bonampak Autorka nie zdecydowała się na taki zabieg częściej.

Jeśli już mowa o formach malarskich z Bonampak, to trzeba zauważyć w rozważaniach Autorki rozprawy pewną niejasność. Ośrodek ten istniał do VIII w. n.e. i jest ważny dla tematu pracy z powodu murali przedstawiających taniec. Z zamieszczonych w pracy ilustracji wygląda na to, że część wnętrza jest formą oryginalną (ryc. 41, 46, 47, 54), część zaś formą rekonstruowaną (ryc. 42, 43, 44, 45, 48). Warto to wyraźniej zaznaczyć, aby nie traktować rekonstrukcji jako źródła.

Poza tym z archeologiczno-logicznego punktu widzenia patrząc, lepiej nie podpisywać ryc. 41 informacją, że „ściany trzech pomieszczeń w Bonampak pokryte są malowidłami ukazującymi sceny historyczne na wzór prekolumbijskich kodeksów” (s. 77). Taki podpis jest mylący merytorycznie, gdyż dzisiaj jest nie do ustalenia czy formy widniejące na malowidłach były przeniesieniem motywów graficznych z kodeksów czy też odwrotnie kodeksy przenosiły formy z malowideł.

Trzeci rozdział pracy p. Magdaleny Rusek-Karskiej związany jest z etnologią tańca. Tak jak we wcześniejszych partiach pracy bardziej akcentowano materialną formę zachowanych artefaktów z przedstawieniami tańca, tak teraz opisuje się ich światopoglądowe oraz ideowo-artystyczne aspekty. Znaczenia i formy tańca są tutaj zarówno rekonstruowane ze stanowisk archeologicznych (Monument 21 z Bilbao w Gwatemali albo murale z okresu kolonialnego zachowane w gwatemalskiej miejscowości Chajul), jak i opisywane na podstawie istniejących dziś tradycji tanecznych (*Patz'aj* oraz *Baile de los negritos*). Wydaje się, że właśnie w tym drugim z wymiarów Autorka dysertacji czuje się najlepiej. Przedstawiane są zatem w warstwie ikonograficznej i opisowej tańce *parachicos*, czy taniec jelenia.

Po tej części rozważań następują ustępy opisowe dotyczące kultury azteckiej, wprowadzone w chaotyczny nieco sposób. Część historyczno-kulturowa powinna

się bowiem znajdować we wcześniejszej części pracy, tutaj zaś Autorka powinna zamieścić głównie partie dotyczące tańca. Można też było inaczej, bardziej precyzyjnie, przedstawiać opis tańców azteckich, najpierw bazując na przedstawieniach archeologiczno-graficznych, a dopiero potem na tekstowych, pisanych przez podbijających Indian konkwistadorów lub chrystianizujących ludy Ameryki Środkowej misjonarzy katolickich. Ów brak dyscypliny metodologicznej wprowadza pewien brak precyzji, jest bowiem niebezpieczne a czasami mylące umieszczać bez głębszego komentarza chrześcijańskie opisy rytuałów azteckich obok kodeksów komponowanych przed przybyciem-najazdem Hiszpanów.

Mimo tego typu potknięć Autorka potrafi ciekawie od strony kulturowej i antropologicznej przedstawić istniejące do dziś tańce kultur mezoamerykańskich. Ukazuje zatem rodzimy taniec endemiczny *danza de los concheros*, który rozwinął się w szeroki ruch pielgrzymkowy, mający swoje liczne odmiany i ugrupowania. Przedstawia zjawisko społeczne *La mexicanidad* - nacjonalistyczny nurt odrzucający kulturowe wpływy europejskie na rzecz zwrotu do kultur prekolumbijskich, w którym to ruchu taniec stanowi ważny element tożsamościowy. Jest to zresztą ugrupowanie używające tańca w bardzo niejednorodny sposób, dopuszczając do tego, iż zawiera on czynniki z różnych kultur Ameryki, w których rozpoznać można elementy rdzenne, jak i afrykańskie czy europejskie. Magdalena Rusek-Karska ukazuje tę specyfikę, nie tylko z wymienieniem sekwencji tańca ale i w opisie instrumentów czy kostiumów grup tanecznych. Jeszcze dalej posunięte w eklektyzmie formalnym, tematycznym i światopoglądowym są tańce synkretyczne, występujące we współczesnych warunkach kulturowych Meksyku. Autorka przedstawia w swej pracy kilka z nich: taniec *cúrpites*, *danza de los arrieros*, *danza de negros sordos*, *danza de matlachines*, *danza de tlacoloreros* albo *danza de la pluma*. Szkoda, że brakło wśród tych rozważań bliższego opisu zjawisk synkretyzmu i np. skomentowania faktu jak to się stało, że w *danza de tlacoloreros* występuje figura tygrysa, który jako gatunek nie zamieszkuje żadnej z Ameryk (s.195).

Czwarty rozdział pracy Magdaleny Rusek-Karskiej został zatytułowany mianem etnoscenika. Jest to niejasny termin i szkoda, że nie został przez Autorkę zdefiniowany. W pracy o tańcu raz odnosi się on do opisu zabytków tekstowych

zawierających opisy archaicznych tańców, potem zaś wiąże się go z problematyką widowiskowości oraz odbioru wizualnego. Tak szerokie znaczenie terminu etnoscenika nie służy precyzji wyводу.

O precyzję zaś w tym rozdziale pracy warto zadbać, ponieważ w rozważaniach Autorki brakło bardziej rzeczowego opisu dramatu *Rabinal Achi* i zaznaczenia faktu, w jakim języku jest dzisiaj odgrywany (oryginalnym narzeczem majańskim, czy po hiszpańsku, czy po francuski, w jakim pierwszy raz wyszedł drukiem). Podobnie zbyt zdawkowo potraktowany został poemat *Popol vuh*, o którym zbyt mało napisano w pracy, akcentując jedynie kilka opisów tańców, a przecież utwór ten jest niezwykle bogatym zbiorem informacji o prekolumbijskiej kulturze Majów Quiche, zbiorem dostępnym również w języku polskim (w przekładzie Haliny Czarnockiej i Carlosa M. Casassa z 1980 r.). Ów brak głębszego namysłu nad najstarszymi dramataми majańskimi i opisami tańców jest odczuwany tym bardziej, że istnieją w tradycji badawczej wnikliwe ujęcia Dennisa Tedlocka, pojawiły się również w tym zakresie polskie badania Agnieszki Brylak. Badania Magdaleny Rusek-Karskiej mogły przynieść w tej sferze inne akcenty w opisie tańców czy ocenie symboliki rytuału. Szkoda, że do tego nie doszło, a Autorka poprzestała na sprawozdawczym podaniu podstawowych informacji.

Ostatni rozdział dysertacji zatytułowany został *Konektywizm kulturowy*. W zasadniczej części tytuł ten odpowiada zawartości opisu, choć mam wątpliwości czy przedstawienie transu i opis środków psychoaktywnych są istotnymi cechami konektywizmu, który jak proponuje propagator tego terminu Jan Assman, jest zestawem czynności łączącym teraźniejszość z przeszłością (s. 213). Bardziej tutaj zależało Autorce na przedstawieniu elementów obyczajowo-kulturowych, aniżeli wspólnotowo-rytualnych. Wątpliwości co do wypełniania funkcji konektywnej nie mam wszakże przy dalszych charakterystykach Autorki, ukazującej symboliczno-rytualne stosowanie okrucieństwa i przemocy podczas składania ofiar (wyrywanie serc, obdzieranie ze skóry), przy prowadzeniu wojen motywowanych układem astronomicznym planet, w trakcie rytualnej dla Majów gry w piłkę, przy budowie *cenotes* - zbiorników wodnych o funkcji religijno-pragmatycznej, wreszcie używaniu lalek, manekinów, czy pacynek w rytualno-świętecznych zachowaniach

społeczeństw przedkolumbijskich i współczesnych. Rozdział ten napisany został dynamicznie, z trafnie dobranymi ilustracjami. Niepotrzebnie tylko zmieniała Autorka dyskurs narracji, wchodząc na ścieżkę pisania popularnego, z zaznaczaniem obecności czytelników oraz własnej osoby.

Zakończenie dysertacji p. Magdaleny Rusek-Karskiej zostało skomponowane nie tylko jako wypunktowanie najważniejszych tez całej pracy, ale również jako wywołanie nowych przestrzeni badawczych. Myślę tutaj zwłaszcza o zarysowaniu tradycji tanecznych współczesnych społeczeństw mezoamerykańskich, w których mieszają się czynniki rodzime, afrykańskie, europejskie i własna pomysłowość tancerzy czy liderów poszczególnych szkół tancerskich. Bardzo wyrazistym przykładem na to jest *Ballet Folklorico de Mexico*, który balansuje pomiędzy chęcią ocalenia dziedzictwa kulturowego Majów czy Azteków a potrzebami współczesnego rynku turystycznego. Zakończenie pracy p. Rusek-Karskiej zapowiada zatem możliwość dalszych eksploracji tematu fenomenu kulturowego tańca.

Styl i język opisu

Styl wypowiedzi naukowej w ocenianej tutaj dysertacji jest logiczny i przejrzysty. Zarówno partie opisowe jak i przytaczanie cytatów czy ilustracji dokonane zostało bez większych potknięć. Merytoryczne rozważania przeprowadza się umiejętnie, w dyskursie pracy naukowej, jedynie w jednym rozdziale rezygnując z niego – niepotrzebnie zresztą – na rzecz opisu popularnonaukowego.

W pracy p. Rusek-Karskiej pojawiły się błędy literowe, np. „Eli Rozik”, zam. „Eliego Rozika” (s. 21), „homo saaltans”, zam. „homo saltans” (s. 27), „Ptak Jaguar IV”, zam. „Ptak Jaguar IV” (s. 60), „majowie”, zam. „Majowie” (s. 95). „ze” zam. „że” (s. 130), „sensualne” zam. „seksualne” (s. 130), „stąd też często”, zam. „stąd też częste” (s. 136), zaimek „Ci”, zam. „ci” (s. 164), „europejczyków”, zam. „Europejczyków” (s. 197), „z pierwi” zam. „z piersi i” (s. 206), „prowadzenie”, zam. „prowadzeni” (s. 232).

Występują również potknięcia przekładowe typu „wstąpienie na tron Bird Jaguara IV” (s. 59), zam. „wstąpienie na tron Ptaka Jaguara IV” albo „uroczystość

period-ending" (s. 59), zam. „uroczystość zakończenia okresu”. Nietrafne są również określenia łacińskie (*canicula*) do opisu zjawisk, które chwilę wcześniej tłumaczone były terminologią majańską (s. 64), zdecydowanie bardziej zasadną.

Czasami pojawiają się także błędy stylistyczne, np. „podczas tańca maski poi się”, zam. „podczas tańca osoby w maskach poi się” (s. 128), „taniec towarzyszyły”, zam. „tańcowi towarzyszyły” (s. 130), „wymienionych sposób”, zam. „wymienionych sposobów” (s. 135), „ekstremalne grupy” zam. „grupy o ekstremalnym/radykalnym” podejściu” (s. 162), „odwrotnej kolejny” zam. „odwrotnej kolejności” (s. 167), „stanowi pamięci”, zam. „stanowi akt/wyraz pamięci” (s. 183), wadliwe konstrukcje zdaniowe z brakiem orzeczenia (s. 205), zbędne prozaizmy typu: „przyszedeł czas aby powiedzieć co nieco na temat” (s. 230). Okazjonalnie zdarzają się błędy techniczne, np. podanie w tekście głównym obok siebie oznaczeń dwóch przypisów (s. 72)

Mimo obecności zauważonych uchybień, wypada je zakwalifikować do błędów natury redakcyjnej, które nie wpływają na całościowe wrażenie zasadnie sformułowanego dyskursu nauk.

Podsumowanie

Pani mgr Magdalena Rusek-Karska napisała pracę interdyscyplinarną łączącą dyskurs teatrologiczny z kulturoznawczym. Co pewien czas podejmowała również próby pisania w trybie wywodu komparatystyki i antropologii kulturowej. Autorka wykorzystała swoje umiejętności językowe w zakresie języka angielskiego oraz hiszpańskiego, co wzmocniło siłę jej argumentacji oraz konstatacji.

Praca p. Rusek-Kurskiej *Rytualne źródła tańca na terenie Mezoameryki* jest ujęciem trudnym w sporządzeniu recenzji. Pojawia się bowiem pytanie, kto miałby najwięcej kompetencji w procesie tego typu oceny: teatrolog? kulturoznawca? antropolog kultury? etnolog? Z mojej perspektywy historyka literatury, który oprócz prac literaturoznawczych, konsekwentnie wydaje własne prace naukowe związane z teatrologią albo antropologią kultury oceniam wysiłek Autorki dysertacji pozytywnie. Tak pomyślane założenie materiałowe i metodologiczne można

traktować jako dobrze wykonaną pracę badawczą i interpretacyjną. Pani Magdalena Rusek-Karska pokazuje swoimi odczytaniem, że jest dobrze przygotowana do pracy naukowej, potrafi sięgnąć do tradycji badawczej oraz do własnych badań. Swoje cechy przygotowania akademickiego p. Rusek-Karska ukazała zresztą już wcześniej dzięki publikacjom w punktowanych czasopismach naukowych: *Greenstone artefacts from the Maya site of Nakum, Peten, Guatemala*, „Contributions in New World Archaeology” vol.6, Kraków 2014 (pozycja 435 na Liście MNiSW); *Danza de concheros-przejaw synkretyzmu we współczesnym Meksyku*, „Kultura – Historia – Globalizacja”, nr 15, Wrocław 2014 (pozycja 1247 na Liście B MNiSW); *Zieleń cenniejsza niż złoto- rola jadeitu w kulturze Majów*, „Maska”, nr XXI, Kraków 2014 (pozycja 1324 na Liście B MNiSW); *Syncretism of modern Concheros: some thoughts* (wspólnie z K. Karskim), „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” MCCCXXXVI, Prace Etnograficzne, 2014, tom 42, z. 2 (pozycja 2517 na Liście B MNiSW); *The development of society. The Maya state in Pre-Classic period (1800 BC-200 AD)*, „Analecta Archaeologica Ressoiviensia”, 2014 vol. 9 (pozycja 118 na Liście B MNiSW); *Naczynie podwójne kultury Chimu w zbiorach Muzeum-Zamku w Łańcucie* (wspólnie z K. Karskim), „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego”, 2014 tom XXXV (pozycja 1327 na Liście B MNiSW) oraz artykułom w czasopismach naukowych niepuktowanych a także w recenzowanych materiałach zbiorowych: np. kolejne roczniki *Proyecto Arqueologico Nakum. Temporada 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015* (wspólnie z J. Żrałką, W. Koszkuł, B. Hermes, J. L. Velasquez), Instituto de Antropología e Historia de Guatemala, Ciudad de Guatemala) czy też artykułom *Análisis de los artefactos de el jade del sitio arqueologico Nakum* (wspólnie z J. Żrałką, B. Hermes) [w:] *XXVII Simposio de Investigaciones Arqueológicas en Guatemala* (ed. Barbara Arroyo, Luis Mendez Salinas, Andrea Rojas), Guatemala 2014, s. 299-312 lub *Resultados de los recientes trabajos en Nakum, Guatemala* (wspólnie z J. Żrałką, W. Koszkuł, J.L. Velasquez, B. Hermes, K. Radnicka, B. Pilarski) [w:] *XXVIII Simposio de Investigaciones Arqueológicas en Guatemala* (ed. Barbara Arroyo, Luis Mendez Salinas, Andrea Rojas) Guatemala 2015, s. 147-158.

Opublikowane materiały p. Rusek-Kurskiej wiążą się z jej polem badawczym, informując, że prezentuje swoje badania nie tylko na forum polskim ale również

zagranicznym. Owe publikacje oraz licznie reprezentowany udział w konferencjach naukowych, a także Jej nie tylko jednostronne wykształcenie (jest po studiach I i II stopnia w zakresie teatrologii a także archeologii), świadczą, że Autorką ocenianej dzisiaj rozprawy doktorskiej jest humanistką ambitną i wielostronną.

W konkluzji zatem mogę stwierdzić, że przedkładana do recenzji praca p. mgr Magdaleny Rusek-Kurskiej oraz jej dorobek naukowy spełnia umotywowane odpowiednimi przepisami prawnymi normy pracy naukowej na stopień doktora i wnioskuję o dopuszczenie kandydatki do publicznej obrony.

Daniel Kalinowski